

Богун М.О. Війна як тоталітарний дискурс за твором Стефана Цвейга «Вчорашній світ. Спогади європейця» / М.Б. Столяр, М.О. Богун // Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Світові конфлікти у ХХІ столітті: філософська рефлексія соціальних, економічних, екологічних, політичних та релігійних аспектів». – К.: ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2018. – С. 106–108.

С. 106

*Столяр Марина Борисівна,
Богун Микола Олександрович*
nbogun@dnet.com.ua

**ВІЙНА ЯК ТОТАЛІТАРНИЙ ДИСКУРС ЗА ТВОРОМ
СТЕФАНА ЦВЕЙГА «ВЧОРАШНІЙ СВІТ. СПОГАДИ ЄВРОПЕЙЦЯ»**

Ці тези є дослідницькою частиною гранту Erasmus+, Jean Monnet Project «Європейські антитоталітарні практики») (№ 599704-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-MODULE). В контексті теми гранту ми хочемо запропонувати аналіз антитоталітарного дискурсу одного з найвидатніших мислителів Європи ХХ ст. – *Стефана Цвейга (1881 – 1942)*, якому, на нашу думку, вдалося розкрити певні закономірності формування тоталітарного менталітету і продемонструвати, яким чином відповідний менталітет знайшов своє уречевлення (а точніше, –

С. 107

відчуження) у подіях Першої світової війни. Відтак *предметом нашого дослідження* є антитоталітарні рефлексії в автобіографічному творі С. Цвейга «Вчорашній світ» («Die Welt von Gestern»).

Письменник визначає війну як *наслідок глибокої культурної кризи*, яка на рівні окремої людини виражається в особливому стані свідомості. Для такої свідомості «*усяке знання, усякий досвід... все, що накопичено і засвоєно за довгі роки, стає нічого не вартим*» (*переклад українською мовою наш – М. С., М. Б.*) [1, с. 442]. Письменник вважає, що культура виконує роль дієвого антитоталітарного дискурсу, і тому занепад культури, що, перш за все,

проявляється в ураженні гуманітарної сфери, є симптомом, який може свідчити про смертельно небезпечне захворювання всього соціально-політичного організму. В контексті відповідних негативних змін С. Цвейг виокремлює не тільки факт використання інтелігенції владними елітами воюючих держав, але й говорить про *параліч інтелігентності* як такої. Письменник пише: «Проти своєї волі я став свідком жахливого ураження розуму й найбільшого здичавіння за всю історію тріумфу жорстокості; ніколи до цього... жодне покоління не зазнавало такого морального падіння з такої духовної височини, як наше» [1, с. 159]. При цьому мислитель демонструє динаміку настроїв від початку війни до її закінчення, що має характер *маятника*. Якщо на початку війни автор «Гімну ненависті до Англії» мав шалену славу в Австрії та Германії, то після війни всі від нього з презирством відвернулися. Автора виставили на ганьбу як трохи не єдиного винуватця безумної істерії (у якій, насправді, активну участь брали всі) [Див.: 2, с. 311]. С. Цвейг пише, що у часи, які передували війні, можна було спостерігати якесь всезагальне натхнення щодо необхідності і бажаності військових дій, якийсь дикий захват мільйонів людей, в якому було змішано все: сп'яніння, авантюризм, довірливість, стародавня магія стягів та патріотичних промов, що дали могутній поштовх «найбільшому злочину нашого часу» [Див.: 2, с. 305–306].

Мислитель пояснює це наступними причинами. По-перше, високим авторитетом правителя та глибокою пошаною до влади: «...ніхто в Австрії не відважився би подумати, що усюди шанований батько країни імператор Франц Йосип на двадцять четвертому році свого правління міг закликати до війни свій народ без крайньої на те необхідності» і вимагати кривавих жертв у такий манері, ніби імперії дійсно загрожували злі, підступні, злочинні вороги [2, с. 306]. Якщо вважати цю причину однією з провідних, то це може дещо заспокоїти нас, українців, оскільки саме ця причина в наших соціально-політичних умовах є поки що відсутньою. Натомість вона досить яскраво виявляє свою наявність у теперішній Росії.

Друга причина розвитку тоталітарних практик, що ведуть до війни, полягає у відсутності рефлексії щодо можливості власної причетності до зла. Тобто працює така оптика: злочинці – це «інші», «чужі», «ніхто у нашій країні не несе ніякої, навіть найменшої провини» [Там само]. Розвинути відповідне бачення заважає християнське вчення, яке нагадує про «скалку і колоду». Тобто тоталітарна ідеологія має або вступити у відкритий конфлікт з християнською

С. 108

релігією і церквою, або створити єретичний варіант християнства, в якому першою буде вважатися не заповідь любові до Бога і людини, а заповідь служіння державі (національна держава чи багатонаціональна імперія – наразі не суттєво). Тобто антитоталітарними виступають також європейські практики *реальної незалежності церкви від держави*, яку, наприклад, виборолла на протязі віків західна (католицька) церква.

Третя причина війни, яку називає С. Цвейг: значна віддаленість попередньої війни [1, с. 307]. Зрозуміло, що цей аспект вказує не на необхідність війни, а лише на її можливість. Чи конкретизує С. Цвейг міру цієї «віддаленості»? Так. Він називає відстань приблизно у 50 років (життя двох поколінь) [Там само]. Фактично йдеться про час, на протязі якого природна смерть забирає останніх (наймолодших) з учасників попередніх бойових дій.

Не дивлячись на те, що третя причина не є необхідною і достатньою для початку війни, науковцям не треба скидати її з рахунку. Особливо зважаючи на те, що сьогодні в пострадянських країнах і в країнах Європи майже не залишилося учасників бойових дій часів Другої світової війни. Звичайно, тепер досить важко з соціологічної точки зору проаналізувати, чи відіграють ветерани в культурі певну антивоєнну роль. Можливо, їх старіння є згасанням старого виду пасіонарності, на зміну якому приходить новий. Але ж є і такі держави, які одного разу зазнавши серйозної поразки у війні, століттями наполегливо і послідовно уникають будь-яких військових конфліктів, в наслідок чого є сьогодні одними з найбагатших країн світу... Відповідь на ці та інші міркування та питання вимагає більш широкої емпірично бази. Та ми маємо бути вдячними

С. Цвейгу за його громадянську мужність та глибокі філософські рефлексії, які хоча і не змогли зупинити жахливої катастрофи ХХ ст., але залишили глибоке за змістом та яскраве за формою попередження наступним поколінням європейців. Зрозуміло: якщо ми, українці, вважаємо себе європейцями, то це попередження залишено і для нас.

Список використаних джерел:

1. Стефан Цвейг. Статті. Ессе. Вчорашний мир. Воспоминания европейца. – М.: Радуга, 1978. – 479 с.